

JOSEF ŠMAJS

JAKÉ VZDĚLÁNÍ POTŘEBUJE GLOBÁLNÍ KULTURA?

Mnozí z nás vědí, nebo alespoň tuší, že globální kultura, která dnes vzniká, je vůči přírodě nepřátelská. Její celkový účinek na planetu – pomínou-li záměrně vše pozitivní, co přinesla pro rozmach člověka – je totiž svými destruktivními účinky srovnatelný s dopadem meteoritu o průměru 10 km před 65 miliony lety. Ten ukončil věk plazů.

Ale co se děje dnes, končí věk savců, nebo pouze věk člověka? Dnešní společnost sice v průměru lépe uspokojuje tradiční lidské potřeby, ale pouze za cenu, že likviduje to, co jiným způsobem než pomalou přirozenou evolucí na Zemi vzniknout nemohlo: uspořádanost, informaci, přirozenou paměť Země. Protože žádný zákon zachování uspořádanosti patrně neexistuje, expanze kultury ničí evolučně stvořenou skutečnost vůbec. Především však vrstvu života, k níž náleží i člověk jako živočišný druh. Tempo vymírání biologických druhů, jehož jsme my lidé jedinou příčinou, je přibližně desettisíckrát rychlejší než vymírání přirozené.

Protože mluvím z pozice filosofa, musím se nejprve ptát, co má v takové chvíli dělat sama filosofie, zejména její nejstarší disciplína – ontologie, která se vždy snažila být obecnou filosofickou teorií skutečnosti. Má se i nyní ontologie zabývat pouze minulostí a ignorovat první existenciální krizi kultury? Myslím, že pro filosofii není nálehavějšího úkolu, než učinit Zemi – včetně lidské kultury, která ji pustoší – hlavním předmětem ontologie. I když mě moji profesionální kolegové nepochválí, řeknu to, co si myslím: také stagnace filosofické ontologie způsobila, že dnes převládá staré kopernikovsko-darwinovské vidění světa: představa nezničitelné Země, která majestátně obíhá kolem Slunce, a iluze spravedlivého boje o život.

Evidentně potřebujeme něco jiného. Nepotřebujeme více tradičního vzdělání, které nemůže nemít svůj podíl na dnešní krizi. Provokativně řečeno, potřebujeme vzdělání spíše méně, ale jiného obsahu: respektující nový geocentrismus a k životu uctivé myšlení. Země sice není středem vesmíru, galaxie ani sluneční soustavy, ale je jedinou známou nositelkou života a kultury v celém poznaném kosmu. A podstatu její nevratné zkázy, chceme-li zkázu zastavit, musíme za-

členit do jejího obrazu, musíme ji srozumitelně zprostředkovat odborné i laické veřejnosti. I když jde o téma, které většinu dnešní populace nepotěší, téma, které může vyvolat pochybnosti, zklamání a dokonce i paniku, je čas o něm mluvit. A to nejen mezi filozofy a odbornou veřejností, ale také mezi žáky, studenty a na veřejnosti vůbec. Prognózy zkázy se totiž nedělají proto, aby se naplnily. Jejich smyslem je zkáze předejít.

Samozřejmě vím, že krize je globální, že ji nemůže vyřešit jedna země a že její řešení nespočívá ani ve změně lidské přirozenosti, kterou změnit neumíme, ani pouze ve změně lidského vzdělání, výchovy a hodnot, které bychom snad v delším časovém úseku změnit dokázali. Řešení spočívá v politicky řízené představbě nynější protipřírodní kultury na kulturu propřírodní – spočívá v biofilní rekonstrukci celé kultury – duchovní i materiální.

Není to však jediný důvod, proč bude nezbytné obsah nynějšího vzdělání změnit. Důraz na chladnou slovníkovou racionalitu, encyklopedičnost, technické úspěchy a vědecký pokrok totiž podporuje kořistnický postoj společnosti k přírodě, nekultivuje emocionální složku lidské osobnosti. Prostě neposiluje pocit naší pokory před přírodou.

Proto také nestačí, aby nová obsahová struktura vzdělání byla v souladu s dnešním vědeckým věděním o světě. Má-li splnit očekávanou roli, musí být v souladu takovým filosofickým obrazem světa, který nejen odhalí, nýbrž také odmítne destrukci přírody kulturou. Takže pouze obraz světa, vycházející z jedinečnosti Země, z života jako nejvyšší hodnoty, může být základem citově podbarveného hodnotového postoje lidí.

Pokusím se být konkrétní. Ve fázi vysoce technicky vyspělé civilizace paradoxně potřebujeme vzdělání, které by lidem usnadnilo pochopení absolutní priority života. Ale důvodem takového pochopení by nemělo být pouhé intelektuální potěšení, nýbrž poprvé také rozpoznávání toho, co je, či přesněji bude důležité pro dlouhodobě možnou kulturu.

Řeknu to raději negativně. Vyhledky kultury s rychlým šířením dílčích informací, což nepochybně vyhovuje dnešnímu duchu extrémního liberalismu, jsou z hlediska jejího přežití smutné. Odrážejí se jak v dnešní ekologické pštroší politice, tak v ekologické lhostejnosti většiny biologicky málo vzdělané populace. A té jakoby vyhovuje, že „pro stromy nemusí vidět les“. Encyklopedicky vzdělaní žáci středních škol mohou být sice snadno přijati na školu vysokou, ale nemohou později získávané poznatky snadno vřadit do takového celku, s nímž by se dokázali emocionálně ztotožnit. Encyklopedičnost vzdělání, pominu-li její nesporné přednosti, v oblasti emocí produkuje spíše lhostejnost. Dobře sice uspokojuje naši biologicky fixovanou potřebu zvědavosti, ale pokud jde o šetrný vztah k Zemi, může vyvolávat téměř hodnotovou schizofrenii. Nelze totiž současně vyzvedávat oba póly opozice: přírodu, jejíž evoluce spontánně stvořila Zemi i nás samotné, i kulturu, která je sice naším dílem, ale Zemi nevratným způsobem pustoší.

Přestože jsem biologii jako vysokoškolský obor nevystudoval a přestože vím, že se často nevyučuje správně, přimlouvám se za větší prostor pro její uplatnění. A to na všech typech škol i v masových sdělovacích prostředcích. Právě s touto

oblastí vědění, která je dostatečně zajímavá, komplikovaná i dramatická, by se studenti mohli poměrně snadno emocionálně ztotožnit. Vyvážené encyklopedicky pojaté vzdělání má totiž cosi společného s vyváženým televizním vysíláním: dobře nás poučí i pobaví, ale k přírodě uctivý vztah, bez něhož nynější krizi nepřekonáme, v nás patrně neprobudí.

WHAT EDUCATION IS REQUIRED BY GLOBAL CULTURE

The author recommends to reinforce the holistic and the process-related interpretation of the world and he advocates for the more extensive implementation of biology at all types of schools.

